

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2023. – Т. 48. – С. 85-97
DOI: 10.31861/mhpi2023.48.85-97

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2023. – Volume. 48. – pp. 85-97
DOI: 10.31861/mhpi2023.48.85-97

УДК 327.7(061.1EU)

© Валерія Гуцалюк¹

Особливості зовнішньополітичного лідерства Європейського Союзу у сфері запобігання змінам клімату

Станом на сьогодні ЄС вже встиг зарекомендувати себе кліматичним лідером як на регіональному, так і на глобальному рівнях, сформувавши великий масив нормативно-правових актів у сфері пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до них, а також запустивши масштабний проєкт «Європейський зелений курс» і залучивши до його реалізації не лише повноправних членів, але й партнерські держави.

Становленню ЄС як кліматичного лідера передували декілька етапів, визначення та аналіз яких – одна з цілей даної публікації. Для кращого розуміння феномену лідирування в міжнародних відносинах, а також ролі ЄС у формуванні глобальної екологічної політики у сфері запобігання змінам клімату у статті виконується низка завдань, як-от всебічно проаналізувати феномен та основні шляхи досягнення зовнішньополітичного лідерства, визначити сутність кліматичного лідерства ЄС тощо.

Ключові слова: глобальне кліматичне лідерство Європейського Союзу, російсько-українська війна, Європейський зелений курс, зелена нормативна сила, кліматичне піонерство, структурна сила, зовнішньополітичне лідерство, зовнішньополітичне домінування.

Features of the European Union's Foreign Policy Leadership on Preventing Climate Change

The European Union, which has already established itself as a climate leader in its own region, having launched the large-scale European Green Deal project in 2019 and involving not only the bloc's member states, but also partner states, in particular, the Eastern Partnership countries, in its implementation, is now pursuing the more ambitious goal of achieving global climate leadership. As of today, such an intention of the EU has been contained in a considerable number of normative legal acts, including the Communication on the European Green Deal, the European Climate Law, the New EU Strategy on Climate Change Adaptation, the 8th Environmental Action Programme to 2030, etc. Among the factors that have a significant negative impact on the establishment of sustainable EU foreign policy leadership on combating climate change, we can include, among others, the Russian-Ukrainian war, the EU energy crisis, the unwillingness of some foreign policy actors to confront the climate crisis, and the demonstration of “negative climate leadership”, especially by the largest polluting countries, including, in particular, the USA, China, Bharat, Russia, etc.

For a better understanding of the phenomenon of leadership in international relations, as well as the role of the EU in the formation of global environmental policy in the field of climate change prevention, the following tasks are performed in the article: in the first part of the publication, the phenomenon and the main ways of achieving foreign policy leadership are comprehensively analyzed; in the second part of the article, the focus of attention is aimed at defining 1) the essence of EU climate leadership; 2) the main approaches used by the EU to form and stimulate its foreign policy leadership on combating climate change at the regional and global levels; 3) the main stages that preceded the establishment of the EU as a climate leader.

¹ Аспірантка 3-го року навчання, асистент кафедри політології та міжнародних відносин, Інститут гуманітарних та соціальних наук, Національний університет «Львівська політехніка», Україна. E-mail: vale-riia.v.hutsaliuk@lpnu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-0889-0701>.

Keywords: global climate leadership of the European Union, Russian-Ukrainian war, European Green Deal, green normative power, climate pioneering, structural power, foreign policy leadership, foreign policy dominance.

Постановка проблеми. Посилення глобальної присутності ЄС та його впливу на ухвалення рішень міжнародною спільнотою було виокремлено як окремий пріоритетний напрям діяльності Єврокомісії за часів головування Ж.-К. Юнкера². Тому цілком прогнозовано, що з 2014 р. наміри ЄС щодо лідирування у різних стратегічно значущих сферах все частіше ставали предметом декларування в актах європейського законодавства та політичних документах, які складають основу *acquis communautaire et politique*.

Чи не найбільш помітними сьогодні є лідерські амбіції ЄС щодо формування узгодженої та ефективної кліматичної політики на глобальному рівні³. Реалізація таких амбіцій набуває особливого значення у зв'язку зі стрімким зростанням середніх температур на планеті, яке, за прогнозами експертів Програми ООН з довкілля, за відсутності зменшення глобальних річних викидів парникових газів (далі – ПГ), передбачених Паризькою угодою, сягне позначки 2,8°C протягом XXI століття відносно доіндустріального рівня⁴. Водночас зауважимо, що до чинників, які сповільнюють темпи залучення держав до глобального кліматичного руху та водночас обмежують нормативний потенціал об'єднаних європейських держав для досягнення довгострокової стійкості, належать, з-поміж іншого, російсько-українська війна, енергетична криза ЄС⁵, неготовність деяких держав здійснювати ефективну «зелену» політику та протистояти кліматичній кризі⁶, демонстрація «негативного кліматичного лідерства»⁷ особливо найбільшими країнами-забруднювачами, серед яких, зокрема, США, Китай, Бхарат, Росія тощо.

Отже, попри той факт, що досягнення кліматичного лідерства потребує мобілізації чималої кількості ресурсів, зокрема фінансових, а в умовах сьогодення ще й розробки нових стратегій

² European Parliamentary Research Service (2019), “The Juncker Commission's ten priorities: An end-of-term assessment (PE 637.943)”, pp. 27–29, Available from: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/637943/EPRS_IDA\(2019\)637943_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/637943/EPRS_IDA(2019)637943_EN.pdf) (Accessed: 12.11.2023).

³ У цьому контексті слід зазначити, що інтенції до глобального кліматичного лідерства цілком узгоджуються з ліберально-ідеалістичною парадигмою, що визначає, за переконанням данського політолога Я. Маннерса, нормативні поведінку та характер сили сучасного Євросоюзу: нормативного актора зовнішньої політики та глобального кліматичного лідера об'єднують, як мінімум, спільні мета – досягти ефект міждержавної згуртованості для активізації так званої “the collective responsibility to act” у сфері зміни клімату, та механізми досягнення цієї мети – нормативні, до яких належать переконання, формування уявлень про «норму» в міжнародних відносинах, інституалізація відносин шляхом укладання договорів, створення тематичних освітніх, інноваційних і наукових програм, надання консультаційної й експертної допомоги тощо.

⁴ United Nations Environment Programme (2022). “The Closing Window. Climate crisis calls for rapid transformation of societies: Emissions Gap Report 2022”, p. 16. Available from: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/40874> (Accessed: 12.11.2023); United Nations (2023), “For a livable climate: Net-zero commitments must be backed by credible action”, Available from: <https://www.un.org/en/climatechange/net-zero-coalition> (Accessed: 12.11.2023).

⁵ Що спричинена більшою мірою відмовою держав-членів об'єднання від купівлі російського викопного палива в березні 2022 р. European Commission. (2022), Communication on REPowerEU Plan, COM(2022) 230 final, Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A230%3AFIN> (Accessed: 12.11.2023).

⁶ За оцінкою експертів Програми ООН з довкілля, чинні версії національних кліматичних планів, запропоновані сторонами Паризької угоди, передбачають збільшення обсягу світових викидів вуглецю майже на 11% до 2030 р. порівняно з рівнем 2010 р. та зростання середніх температур на планеті на 2,8°C відносно доіндустріального рівня протягом XXI століття, тоді як для досягнення цілей Угоди – обмеження зростання температури до 1,5°C до 2030 р. та її утримання в межах 2°C до 2100 р. – глобальні річні викиди парникових газів необхідно, навпаки, скоротити на 45% порівняно з рівнями 2010 р. (United Nations, 2023; United Nations Environment Programme, 2022: 16).

⁷ Цей термін є відносно новим і маловживаним. Негативним кліматичним лідером, як правило, називають актора зовнішньої політики, що підштовхує своїх держав-партнерів до послаблення кліматичних прагнень. Tobin, P., Torney, D. & Biedenkopf, K. (2023), “EU climate leadership: domestic and global dimensions”, In: Rayner, T., Szulecki, K., Jordan, A. J. & Oberthür, S. (Eds.) *Handbook on European Union Climate Change Policy and Politics*, Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing, p. 190.

залучення партнерських держав до проєктів екологічного спрямування, ЄС не тільки не відтермінував виконання планів дій, визначених у межах Європейського зеленого курсу, але й задекларував ще більш амбітні зелені цілі після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну⁸. Вищезазначене зумовило мету публікації – всебічно проаналізувати феномен кліматичного лідерства Європейського Союзу. Для досягнення поставленої мети дослідження передбачається розв’язання таких завдань: 1) проаналізувати феномен зовнішньополітичного лідерства; 2) встановити основні шляхи формування й стимулювання зовнішньополітичного лідерства; 3) визначити сутність та основні етапи становлення зовнішньополітичного лідерства ЄС у сфері протидії змінам клімату, а також основні підходи до його стимулювання в умовах численних викликів сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен зовнішньополітичного лідерства досліджували такі відомі вчені, як Л Цзіці, М. Г. Герман, Дж. Д. Хаган, Ш Салімов, Й. Галтунг, Р. Б. Мітчелл, Д. Ванн, Б. Рейналд, Б-О. Ліннер, М. Г’ерпе, Б. Вербік, Дж. Най та іншими. Особливу увагу типам і стилям зовнішньополітичного лідерства надавали науковці, з-поміж яких Р. К. В. Вурцель, Дж. Конноллі, Д. Ліфферінк, Дж. Гейворд, Ч. Ф. Паркер, К. Карлссон, А. Ундердал, М. Грабб, Дж. Гупта. Спроби розмежувати поняття «зовнішньополітичне домінування» та «зовнішньополітичне лідерство» здійснювали автори, як-от А. Кайлле, Ч. Кіндлбергер, А. Алі, Дж. М. Віснеський, Д. П. Каллео та інші. До аналізу різних проявів кліматичного лідерства ЄС зверталися у своїх працях С. Обертюр, К. Дюпон, Дж. Воглер, Дж. Б. Шеерсет, Ш. Бернс, П. Тобін, Д. Торні, К. Біденкопф, Л. Гроен, Е. Джордан, Т. Райнер, В. Шатоха, Є. Тихомирова тощо. Попри той факт, що зовнішньополітичне лідерство ЄС у сфері запобігання змінам клімату неодноразово ставало предметом наукових розвідок вітчизняних і закордонних учених, окремі його аспекти залишаються маловивченими та потребують глибшого вивчення. Зазначене зумовило потребу в ґрунтовному всебічному аналізі феномену зовнішньополітичного лідерства, визначенні основних етапів становлення ЄС як «зеленого лідера» та ін.

Сутнісно-змістовне наповнення та шляхи формування й стимулювання зовнішньополітичного лідерства. За класичним визначенням, до формулювання якого доклали зусилля, зокрема, норвезький політолог А. Ундердал та американський теоретик Дж. Най, зовнішньополітичне лідерство актора А полягає у здатності формувати мережу послідовників, що злагоджено діятимуть з ним в одному напрямку, а також мобілізувати зусилля суб’єктів зовнішньої політики для досягнення спільної мети протягом визначеного періоду часу⁹. Зауважимо також, що «лідерство» відмінне від поняття «домінування», яке асоціюється радше з насильницьким підкоренням. Себто має гегемоністську конотацію: «домінування», як правило, здобувається більш впливовим та сильним актором міжнародних відносин шляхом застосування засобів жорсткої сили (примусу, спокушання, маніпуляцій, шантажу тощо) й передбачає перебудову світу за бажаним образом такого актора¹⁰. Натомість «лідерство» визначають як здатність суб’єкта налагоджувати конструктивний міждержавний діалог та стимулювати учасників цього діалогу до позитивних змін за допомогою переконання та сили прикладу. Для позначення актора, що одночасно виконує дві ролі – лідера (переслідує та зрештою досягає амбітні внутрішньо-та зовнішньополітичні цілі) та медіатора (залучається в міждержавний діалог та виступає в ньому посередником) – бельгійські науковці С. Обертюр та Л. Гроен вводять термін «лідіатор» (“leadator”). Роль «лідіатора» зводиться до налагодження міжнародного переговорного процесу в такий спосіб, щоб за його підсумками всі учасники були залучені до реалізації сформульова-

⁸ Без сумніву, декларування цілей ще не означає наявність умов для їх цілковитої імплементації у визначені терміни, однак сама інтенція ЄС до вуглецевої нейтральності в умовах політичної нестабільності, численних енергетичних та безпекових викликів, створює образ ЄС як глобального нормативного промотора кліматичних цінностей.

⁹ Nye, J. S. (2008). *The Powers to Lead*. Oxford: Oxford University Press, pp. 18–19; Underdal, A. (1994), “Leadership Theory: Rediscovering the Arts of Management”, In: Zartman, I. W. (Ed.) *International Multilateral Negotiation: Approaches to the Management of Complexity*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers, p. 178.

¹⁰ Maines, R. (1995), “Leader’ and ‘Entrepreneur’ in International Negotiations: A Conceptual Analysis”, *European Journal of International Relations*, Vol. 1 No. 1, p. 101; Ali, A J., Wisniewski, J. M. (2009), “Global Domination or Global Leadership: an analytical perspective”, Vol. 4 No. 1, pp. 42–46, Available from: https://www.researchgate.net/publication/256196982_Global_Domination_or_Global_Leadership_an_analytical_perspective (Accessed: 12.11.2023).

них ним амбітних політичних цілей. У випадку, коли актор, незалежно від того, наскільки амбітними є його політичні цілі, не здатен акумулювати навколо себе учасників діалогу, йому відводиться роль «спостерігача»¹¹.

Поряд із терміном «лідер», яким позначають держави, що прагнуть досягти позитивних глобальних змін, активно залучаючи до цього процесу своїх партнерів, британські політологи Р. К. В. Вурцель, Дж. Конноллі та нідерландський науковець Д. Ліфферінк вживають терміни «піонер», «символічний лідер» та «відсталий актор»¹². «Піонер», на відміну від справжнього «лідера», прагне до змін у межах власних кордонів: в односторонньому порядку втілює інноваційні проекти, що можуть слугувати взірцем для інших учасників міжнародних відносин, водночас не маючи наміру залучити послідовників. Для держави, що має статус «символічного лідера», характерними є відсутність амбіцій щодо запровадження прогресивних заходів у межах власних кордонів та водночас прагнення нав'язати такі заходи іншим державам. Своєю чергою «відсталим» науковці називають актора, в якого відсутні інтенції до будь-яких внутрішньо- та зовнішньодержавних перетворень.

Загалом виокремлюють чотири основні підходи до формування та стимулювання зовнішньополітичного лідерства: директивний (зразковий), інструментальний (підприємницький), структурний та когнітивний (ідейний / інтелектуальний). Детальний аналіз запропонованих підходів дозволить краще осмислити стратегію, якою послуговується Європейський Союз в процесі досягнення глобального кліматичного лідерства протягом останніх десятиліть.

Директивним лідером називають актора, що здобуває прихильність світової спільноти шляхом демонстрації взірцевих політичних рішень та проєктів¹³. При цьому основним мотивом демонстрації інноваційних практик є свідоме прагнення залучити послідовників, які імплементуватимуть такі практики на місцях. З іншого боку, у випадку, якщо актор діє без наміру здобути прихильність серед учасників міжнародних відносин, але внаслідок демонстрації взірцевої поведінки таку прихильність все ж отримує, лідерство вже не може вважатися директивним та радше класифікується як зразкове ненавмисне¹⁴. На практиці майже неможливо визначити, чи актор досягає лідерства в запропонований спосіб свідомо (діючи як справжній «лідер») чи не свідомо (діючи як «піонер»), однак сумнівів не викликає той факт, що в обох випадках таке лідерство нестійке, з високою ймовірністю обмежене в часі й пов'язано лише з конкретною специфічною ситуацією.

Позаяк одностороннє волевиявлення актора не встановлює імперативних вимог щодо вчинення певних дій потенційним колом його прихильників, сприятливим фактором для досягнення директивного лідерства хоча б на регіональному рівні є спорідненість ціннісних орієнтирів лідера та держав, приналежних до цього регіону. У випадку суттєвих ціннісних розбіжностей досягнення директивного лідерства значно ускладнюється та видається можливим за умов, якщо актор здатен не тільки продемонструвати інноваційний проєкт, але й значущі вигоди від його впровадження. З цього випливає, що директивний підхід може гарантувати державі здобуття стійкого глобального лідерства в перспективі лише у випадку його поєднання з іншими більш дієвими підходами. Водночас зауважимо, що існує пряма залежність між впливовістю актора, потужністю його ідеологічної сили та сили «переконання», рівнем сформованості його інноваційного потенціалу та здатністю формувати мережу послідовників за допомогою директивного підходу.

¹¹ Oberthür, S., Groen, L. (2017), "The European Union and the Paris Agreement: leader, mediator, or bystander?", *WIREs Climate Change*, Vol. 8 No. 1, pp. 445–448.

¹² Wurzel, R. K.W, Connelly, J. & Liefferink, D. (2017), "European Union climate leadership", In: Wurzel, R. K.W., Connelly, J. & Liefferink, D. (Eds.) *The European Union in International Climate Change Politics. Still taking a lead?*, Routledge, pp. 12–13.

¹³ Grubb, M., Gupta, J. (2000), "Leadership. Theory and methodology", In: Grubb, M., Gupta, J. (Eds.) *Climate Change and European Leadership*, Kluwer Academic Publishers, pp. 21–23; Underdal, A. (1994), "Leadership Theory: Rediscovering the Arts of Management", In: Zartman, I. W. (Ed.) *International Multilateral Negotiation: Approaches to the Management of Complexity*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers, pp. 183–185.

¹⁴ Wurzel, R. K.W, Connelly, J. & Liefferink, D. (2017), Op. cit., pp. 11–12.

Інструментальний підхід передбачає активну участь актора в міжнародному переговорному процесі та мобілізацію ним дипломатичних зусиль задля побудови ефективних коаліцій¹⁵. Інакше кажучи, актор, що послуговується інструментальним підходом для формування зовнішньополітичного лідерства, залучає інших акторів до розв'язання проблем глобального значення шляхом укладання відповідних міжнародних угод і більшою мірою покладається на вміння вести переговори та формувати в учасників переговорного процесу комплексне бачення таких проблем¹⁶. Цілком очікувано, що успішність у формуванні інструментального лідерства забезпечується активністю актора, його статусом, а також високим рівнем сформованості його дипломатичних навичок¹⁷.

Одним із найскладніших для сприйняття й осмислення є структурний підхід. Насамперед зауважимо, що потужність структурної сили держав-лідерів (держав, що складають Центр), вимірюється їхньою здатністю впроваджувати триєдину стратегію щодо потенційних послідовників (держав Периферії): «експлуатації» (“exploitation”), що полягає, зокрема, у створенні державами Центру таких умов економічного, політичного, інтелектуального, культурного чи військового обміну з країнами Периферії, які гарантуватимуть їм отримання значно більших переваг та вигод у порівнянні з останніми; «фрагментації» (“fragmentation”), в основі якої лежить давній імперський принцип «розділяй і володарюй», відповідно до якого Центр позбавляє держави Периферії можливості будувати систему горизонтальних зв'язків, укладати угоди про співпрацю з іншими домінуючими державами та напряду взаємодіяти із зовнішнім світом; «проникнення» (“penetration”), що передбачає, з-поміж іншого, поширення елітою держав Центру власних наративів у державах, які належать до Периферії¹⁸.

Через некоректне тлумачення концепції «структурної сили» деякими науковцями, що досліджують феномен зовнішньополітичного лідерства, структурний підхід нерідко піддавався (і піддається) зміні смислового навантаження та/чи частково викривленій інтерпретації в їхніх публікаціях. Так, саме по собі віднесення цього підходу до множини підходів, застосування яких сприятиме утвердженню лідерства на міжнародній арені, є некоректним, позаяк структурна сила суб'єкта міжнародного права виявляється в здатності домінувати над сукупністю інших суб'єктів. Ефект домінування, що досягається в державах Периферії унаслідок (і навмисної, і ненавмисної) реалізації вже згаданих стратегій фрагментації, проникнення та експлуатації державами Центру, є протилежним за своїм значенням до ефекту егалітарності, який воліють отримати справжні зовнішньополітичні лідери.

Навіть без врахування невинувато широкого тлумачення терміну «зовнішньополітичне лідерство» деякими науковцями, зокрема, А. Ундердалем, Р. Майнсом, О. Р. Юнгом та іншими, їхня інтерпретація «структурного підходу» все одно залишається непозбавленою деяких концептуальних недоліків. Так, в роботах перелічених авторів поняття «структурного лідерства» представлено радше в інтерпретації прихильників школи політичного реалізму, ніж представників школи структуралізму, через що термін сприймається дещо однобоко та спрощено: здатність актора А змусити іншого актора В діяти так, як у будь-якому іншому випадку він би не діяв¹⁹, тоді як під структурною силою розуміється не стільки здатність актора до застосуван-

¹⁵ Maines, R. (1995), “Leader' and 'Entrepreneur' in International Negotiations: A Conceptual Analysis”, *European Journal of International Relations*, Vol. 1 No. 1, pp. 99–105; Parker, Ch., Karlsson, C. (2013), “Leadership and International Cooperation”, In: Rhodes, R. A. W. & Hart, P. (Eds.) *The Oxford Handbook of Political Leadership*, Oxford: Oxford University Press, pp. 585–586; Grubb, M., Gupta, J. (2000), “Leadership. Theory and methodology”, In: Grubb, M., Gupta, J. (Eds.) *Climate Change and European Leadership*, Kluwer Academic Publishers, p. 18.

¹⁶ Young, O. R. (1991), “Political Leadership and Regime Formation: On the Development of Institutions in International Society”, *International Organization*, Vol. 45 No. 3, p. 293.

¹⁷ Underdal, A. (1994), “Leadership Theory: Rediscovering the Arts of Management”, In: Zartman, I. W. (Ed.) *International Multilateral Negotiation: Approaches to the Management of Complexity*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers, pp. 190–191.

¹⁸ Galtung, J. (1973). *The European Community: A Superpower in the Making*. Oslo: Universitetsforlaget, London: George Allen & Unwin Ltd, pp. 33–47; Strange, S. (1988). *States and Markets - An Introduction to International Political Economy*. London: Pinter Publishers, pp. 43–134.

¹⁹ Вказане радше відповідає терміну «реляційне лідерство». Pustovitovskij, A., Kremer, J.-F. (2011). *Structural power and international relations analysis. Fill your basket, get your preferences*. Bochum: Institut für Entwicklungsforschung und Entwicklungspolitik, pp. 3–5; Dahl, R. A. (1957), “The concept of power”, *Behav-*

ня прямого фізичного примусу, скільки – до створення нових структур, які є втіленням його бажаного образу міжнародного середовища. Або, як слушно стверджує американська дослідниця С. Стрендж, «здатність актора зовнішньої політики визначати порядок, у межах якого взаємодіятимуть держави, їхні політичні інститути, підприємства та інші суб'єкти»²⁰. При цьому утворення нового порядку²¹ не обов'язково є результатом цілеспрямованої діяльності актора, а радше встановлюється неавтоматично внаслідок самої присутності такого актора²².

Чи не найчастіше в наукових роботах зустрічається твердження про те, що структурне домінування одного актора над іншим відбувається завдяки асиметричному розподілу владно-силових та економічних ресурсів між цими акторами. Зокрема, науковці М. Грабб та Дж. Гупта стверджують, що структурне лідерство на певній території може встановити той актор зовнішньої політики, чия кількість економічних, технічних та/або військових ресурсів переважає сукупну кількість еквівалентних ресурсів держав, розташованих на такій території²³. У цьому контексті зауважимо, що хоча високий рівень ресурсного забезпечення сприяє утвердженню структурного лідерства, однак він не служить визначальним фактором для цього. Відповідно тлумачення, запропоноване М. Граббом та Дж. Гуптою, більшою мірою відповідає концепції «ресурсної сили», в межах якої лідером визнається актор зовнішньої політики, що володіє значною кількістю ресурсів ідеологічної сили (культурні, мовні, ідеологічні ресурси), компенсаційної сили (населення, територія, ВВП) та каральної сили (зброя, армія, витрати на оборону)²⁴.

І насамкінець когнітивний підхід полягає в здобутті лідерства шляхом конвертації накопичених знань в інноваційні рішення, що просуватимуться на національному, регіональному або глобальному рівні та сприятимуть розв'язанню найбільш гострих поточних проблем²⁵. Когнітивному лідеру відводиться провідна роль у генеруванні нових систем мислення, які формуватимуть перспективи учасників «інтелектуального діалогу», та зміні колективного сприйняття проблем за допомогою ідейних важелів впливу²⁶.

З високою ймовірністю можна припустити, що зовнішньополітичне лідерство – результат невинних зусиль, спрямованих на підтвердження лідерського статусу, та комбінування на практиці окреслених підходів, зокрема когнітивного, директивного та інструментального. Отже, з огляду на зазначене станом на певний момент часу справжнім глобальним лідером у сфері протидії змінам клімату можемо вважати лише того актора, що, з одного боку, узгоджує концепцію внутрішньої політики з принципами міжнародного права навколишнього середовища та продукує інноваційні рішення для досягнення кліматичної стійкості, а з іншого боку – активізує політику «нормативної сили» для залучення різних акторів зовнішньої політики до побудови вуглецево нейтрального майбутнього.

ioral Science, Vol. 2 No. 3, pp. 202–203; Underdal, A. (1994), “Leadership Theory: Rediscovering the Arts of Management”, In: Zartman, I. W. (Ed.) *International Multilateral Negotiation: Approaches to the Management of Complexity*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers; Grubb, M., Gupta, J. (2000), “Leadership. Theory and methodology”, In: Grubb, M., Gupta, J. (Eds.) *Climate Change and European Leadership*, Kluwer Academic Publishers, pp. 18–23.

²⁰ Інакше кажучи, сила є «структурною» в тому сенсі, що переваги досягаються актором опосередковано шляхом впливу на міжнародні структури. Strange, S. (1988). *States and Markets - An Introduction to International Political Economy*. London: Pinter Publishers, pp. 24–25.

²¹ Водночас зауважимо, що сам факт утворення нової соціальної структури неминуче впливає на мотивацію, ідентичність та поведінку акторів, приналежних до цієї структури.

²² Strange, S. (1996). *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 25–27.

²³ Grubb, M., Gupta, J. (2000), Op. cit., pp. xiii–xiv.

²⁴ Galtung, J. (1973). *The European Community: A Superpower in the Making*. Oslo: Universitetsforlaget, London: George Allen & Unwin Ltd, p. 36.

²⁵ Parker, Ch., Karlsson, C. (2013), “Leadership and International Cooperation”, In: Rhodes, R. A. W. & Hart, P. (Eds.) *The Oxford Handbook of Political Leadership*, Oxford: Oxford University Press, p. 585.

²⁶ Tobin, P., Torney, D. & Biedenkopf, K. (2023), “EU climate leadership: domestic and global dimensions”, In: Rayner, T., Szulecki, K., Jordan, A. J. & Oberthür, S. (Eds.) *Handbook on European Union Climate Change Policy and Politics*, Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing, pp. 188–189; Young, O. R. (1991), “Political Leadership and Regime Formation: On the Development of Institutions in International Society”, *International Organization*, Vol. 45 No. 3, pp. 288–302.

Кліматичне лідерство Європейського Союзу: сутність, етапи становлення та підходи до стимулювання

У другій частині публікації зосередимо увагу на проявах сучасного зовнішньополітичного лідерства ЄС у сфері протидії змінам клімату та відповідно тих етапах, що передували утвердженню об'єднання як кліматичного лідера.

Період з 70-х до початку 90-х рр. ХХІ століття характеризувався посиленням розвитком вторинного законодавства в сфері охорони довкілля та відсутністю будь-яких інтенцій Співтовариства до «кліматичного лідерства». У цей період об'єднання європейських держав не тільки не діяло як зовнішньополітичний лідер, а, навпаки, активно послуговувалося стратегіями фрагментації, проникнення та експлуатації для досягнення ефекту структурного домінування над більшістю суб'єктів зовнішньої політики, як-от Туреччиною, Мальтою, африканськими країнами, території яких належали до складу колоніальних імперій Великої Британії, Франції, Німеччини тощо, державами-учасницями Організації Варшавського договору та іншими державами²⁷. Серед тих небагатьох держав, з якими ЄС зберігав структурну рівність, були США та Японія²⁸.

Крім ухвалення численної кількості нормативно-правових актів екологічного законодавства, як-от Директиви щодо захисту довкілля, Директиви щодо обмеження шумових викидів, спричинених дозвуковою авіацією, Директиви, що регулювала питання, пов'язані з управлінням відходами та розумним споживанням ресурсів, зазначений період відзначився для держав-членів Співтовариства ратифікацією низки міжнародних екологічних договорів, серед яких, зокрема, Бернська Конвенція про охорону дикої флори та фауни й природних середовищ існування в Європі, Конвенція про охорону Середземного моря від забруднення та Конвенція про трансграничне забруднення повітря, реалізацією чотирьох програм дій у галузі навколишнього середовища, внесенням до Римського договору додаткового розділу VII «Довкілля»²⁹, який містив основні цілі екологічної діяльності Співтовариства, проведенням низки зустрічей на найвищому рівні, зокрема саміту Європейської ради у Дубліні, де голови європейських держав ухвалили рішення щодо поступового впровадження екологічного імперативу на всіх рівнях економічного життя суспільства тощо³⁰. Отже, з огляду на зазначене можемо підсумувати, що до 90-х рр. ХХІ століття Співтовариство діяло радше як «екологічний піонер», адже мобілізувало власні зусилля для задоволення внутрішньополітичних «зелених цілей», зокрема, розробки нормативно-правової бази в сфері охорони довкілля (EU environmental acquis), тоді як зовнішньополітичне кліматичне лідирування, здобуте більшою мірою завдяки інструментальному, когнітивному та директивному підходам, належало в той час Всесвітній метеорологічній організації³¹.

Питання оцінки ролі ПГ у кліматичних змінах не порушувалося на рівні ЄС аж до 1992 р. Пряма згадка про необхідність проведення заходів щодо запобігання й протидії зміні клімату

²⁷ З деталізованим аналізом таких стратегій можна ознайомитися у: Galtung, J. (1973). *The European Community: A Superpower in the Making*. Oslo: Universitetsforlaget, London: George Allen & Unwin Ltd.

²⁸ Galtung, J. (1973). *Op. cit.*, pp. 55–67.

²⁹ Внесення зазначеного розділу в первинне законодавство, а також надання Співтовариству компетенцій формувати та втілювати екологічну політику – результати ухвалення у 1987 р. Єдиного Європейського Акта.

³⁰ Одним із перших нормативних актів, який фіксував інтенцію до екологічного лідерства – намір ЄС покращити стан довкілля в Європі та решті країн світу – була Декларація про екологічний імператив, ухвалена за підсумками Дублінських зустрічей 1990 р.: European Council. (1990), *Declaration of the European Council on the Environmental Imperative*, pp. 17–20, Available from: http://aei.pitt.edu/1401/1/Dublin_june_1990.pdf (Accessed: 12.11.2023).

³¹ ВМО – одна з перших міжнародних організацій, що почала проводити ґрунтовні кліматичні дослідження. До основних здобутків організації в зазначений період належать, зокрема, проведення низки метеорологічних конгресів та кліматичних наукових конференцій, зокрема, спільно з ЮНЕП, ініціювання Всесвітньої кліматичної програми, що мала на меті координувати різнопланові фундаментальні дослідження, що стосуються зростання глобальної температури, та прогнозувати зміни кліматичної системи Землі, а також Міжурядової групи експертів з питань змін клімату, покликаної здійснювати систематичні оцінки впливу ПГ на зміну клімату.

з'явилася тільки у п'ятій програмі дій у галузі навколишнього середовища³², що вступила в дію відразу після узгодження тексту Рамкової конвенції про зміну клімату та проведення в червні 1992 р. Конференції ООН з довкілля та розвитку – Саміту Землі, на якій Конвенція була відкрита для підписання³³. Зауважимо, що ухваленню фінальної версії глобального кліматичного договору передували тривалі дискусії в спеціальному міжурядовому комітеті між державами-членами ООН і Єврокомісією, яка представляла інтереси ЄС. Ратифікувавши в грудні 1993 р. Конвенцію, Співтовариство взяло на себе зобов'язання «...стабілізувати концентрації ПГ в атмосфері на такому рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему...»³⁴ та тим самим запустило етап становлення *climate acquis*.

Визначити роль, яку ЄС відіграв у переговорному процесі щодо укладення Кіотського протоколу (1993–1997 рр.), вкрай складно, позаяк на той момент об'єднання ще не визначилося з пріоритезацією курсу, спрямованого на формування кліматичного лідерства. З одного боку, на сесіях Спеціальної групи, створеної відповідно до Берлінського мандату, ЄС проявляв себе як когнітивний символічний лідер, висуваючи амбітні пропозиції, зокрема, щодо скорочення викидів ПГ на 15% до 2010 р. порівняно з рівнем 1990 р., не пропонуючи при цьому шляхи досягнення такої кількісної цілі, а з іншого боку – через нерозвинуту інструментальну складову лідерства не був здатен переконати інших учасників переговорного процесу у необхідності знизити викиди ПГ до заявленого рівня та через небажання руйнувати усталений симбіотичний зв'язок з США та Японією³⁵, які запропонували загальне цільове скорочення на 4.5-7%, згодом встановив менш амбітне кількісне обмеження – скорочення викидів ПГ на 8% до 2008-2012 рр. у порівнянні з 1990 р. Також слід зазначити, що в цей період ЄС проявляв себе і як відсталий актор: тоді як США одразу виступали за запровадження системи торгівлі квотами на викиди ПГ, ЄС певний час утримувався від погодження цієї ініціативи³⁶.

За підсумками третьої кліматичної конференції (COP3) 11 грудня 1997 р. був прийнятий Кіотський протокол, для сприяння імплементації якого у 2000 р. на рівні ЄС була прийнята Європейська програма зі зміни клімату. Зауважимо, що установчий документ програми – Комюніке Єврокомісії «Назустріч Європейській програмі зі зміни клімату» – фіксував намір ЄС здобути лідерство в імплементації Кіотського протоколу³⁷.

Етап, який розпочався у 1997 р. та закінчився в першій половині 2015 р. запуском переговорного процесу щодо ухвалення тексту Паризької кліматичної угоди, характеризується численними спробами ЄС сформувати зовнішньополітичне лідерство у сфері боротьби з кліматичними змінами, однак активне послугування когнітивним та директивним підходами не дало бажаного результату, тому закріпило за ЄС лише статус «кліматичного піонера», який об-

³² European Communities. (1993), Resolution on a Community programme of policy and action in relation to the environment and sustainable development, *Official Journal of the European Communities*, C 93/C 138 /01. Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:41993X0517> (Accessed: 12.11.2023).

³³ European Union. (1994), Council Decision concerning the conclusion of the United Nations Framework Convention on Climate Change, *Official Journal of the European Communities*, 94/69/EC, L 33/11, Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31994D0069> (Accessed: 12.11.2023).

³⁴ Ibid.

³⁵ Інакше кажучи, ставати суб'єктом, над яким його економічні конкуренти здійснюватимуть структурне домінування.

³⁶ International Institute for Sustainable Development. (1997), A Reporting Service for Environment and Development Negotiations, *Earth Negotiations Bulletin*, 12 (76), Available from: <http://surl.li/nskqu> (Accessed: 12.11.2023).

³⁷ Commission of the European Communities. (2000), Communication on EU policies and measures to reduce greenhouse gas emissions: towards a European Climate Change Programme (ECCP), COM(2000) 88 final, Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52000DC0088> (Accessed: 12.11.2023). Упродовж наступних років фіксація намірів ЄС щодо здобуття глобального кліматичного лідерства відбувалася в Комюніке від 2008 р., яким затверджувався енергетичний та кліматичний пакет ЄС, Комюніке Єврокомісії «Європейський зелений курс», Європейському кліматичному законі, Новій Стратегії ЄС з адаптації до зміни клімату, Восьмій програмі дій у галузі навколишнього середовища до 2030 р. тощо.

межується втіленням прогресивних ідей у межах власних кордонів³⁸. Зусиллями групи експертів, очолюваної керівником Генерального директорату з навколишнього середовища Й. Дельбеком, були створені конкретні пропозиції щодо дизайну системи торгівлі квотами, які своєю чергою були включені до Зеленої книги, виданої Комісією в березні 2000 р.³⁹. Знаннева асиметрія, штучно створена, зокрема, згаданою експертною групою шляхом проведення цільових досліджень та інтелектуальних дискусій, призвела до затвердження 13 жовтня 2003 р. Директиви 96/61/ЄС⁴⁰ та згодом введення в дію “EU Emissions Trading System” (далі – СТВ) – першої у світі міжнародної системи торгівлі квотами на викиди двоокису вуглецю, тим самим породивши «когнітивне та директивне кліматичне піонерство ЄС».

Після набуття чинності Кіотського протоколу у 2005 р. й аж до ухвалення Паризької кліматичної угоди ЄС продовжував підтверджувати свій статус кліматичного піонера⁴¹, вдаючись до застосування ідейного та директивного підходів. Зразкове та ідейне лідирування виявлялося, з-поміж іншого, в ухваленні низки безпрецедентних рішень на рівні ЄС. Так, у 2008 р. був погоджений «пакет», що передбачав інтеграцію кліматичної та енергетичної політик ЄС та містив амбітні цілі (так звані “20-20 targets”), зокрема, щодо зменшення викидів ПГ на 20% до 2020 р. в порівнянні з рівнем 1990 р., підвищення енергоефективності на 20%, досягнення частки 20% енергії з відновлюваних джерел енергії (далі – ВДЕ) у загальному споживанні енергії до 2020 р. тощо. Серед всього іншого, документ встановив цілі зменшити викиди ПГ на 21% до 2013-2020 рр. проти рівня 2005 р. в охоплених СТВ ЄС секторах та на 10% – в секторах, які СТВ не охоплюються: транспорт, сільське господарство, відходи та будівельний сектор. Окрім того, пакет містив конкретні пропозиції щодо ухвалення директиви про заохочення до використання енергії, виробленої з ВДЕ, та директиви про геологічне зберігання діоксиду вуглецю⁴². Зауважимо також, що Євросоюз вдавався до активізації «компенсаційної сили» – запровадив у 2006 р. фінансовий інструмент європейського сусідства й партнерства, який було погоджено застосовувати з врахуванням принципу обумовленості – для досягнення двоєдиної мети: розширення мережі послідовників та стимулювання їх до прогресу у виконанні відповідних екологічних та кліматичних реформ⁴³.

Попри невдалі спроби лідирування на Копенгагенському саміті (COP-15)⁴⁴, ЄС продовжував рух у напрямку побудови кліматично нейтральної Європи та вдосконалення інструментальної

³⁸ Як слушно зауважують науковці С. Обертюр та Л. Гроен, в зазначений період ЄС відводилася роль “middle power” в міжнародній кліматичній політиці або «спостерігача». Oberthür, S., Groen, L. (2017), “The European Union and the Paris Agreement: leader, mediator, or bystander?”, *WIREs Climate Change*, Vol. 8 No. 1, pp. 445–448.

³⁹ Commission of the European Communities. (2000), Green Paper on greenhouse gas emissions trading within the European Union, COM(2000) 87 final, Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52000DC0088> (Accessed: 12.11.2023).

⁴⁰ Директиви про встановлення системи торгівлі квотами на викиди ПГ у межах Союзу. European Union. (2003), Directive establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC, 2003/87/EC, L 275/32, *Official Journal of the European Union*, Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32003L0087> (Accessed: 12.11.2023).

⁴¹ Попри численні виклики, зокрема енергетичні, що були пов’язані з підвищення цін на нафта, ЄС продовжував розвивати climate acquis та втілювати внутрішньополітичні заходи, спрямовані на стимулювання енергоефективності та зменшення сукупної кількості викидів ПГ.

⁴² Затвердження першої (2009/28/ЄС) та другої (2009/31/ЄС) директив відбулося 23 квітня 2009 р.; Commission of the European Communities. (2008), Communication on 20 20 by 2020: Europe's climate change opportunity, COM(2008) 30 final, Available from: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0030:FIN:en:PDF> (Accessed: 12.11.2023).

⁴³ European Union. (2006), Regulation laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument, 1638/2006, L 310/1, *Official Journal of the European Union*, Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006R1638> (Accessed: 12.11.2023).

⁴⁴ Упродовж зустрічі ЄС проявляв себе як гравець із вкрай низько розвинутою інструментальною складовою лідерства. Dupont, C. & Oberthür, S. (2017), “European Union climate leadership”, In: Wurzel, R. K.W., Connelly, J. & Liefferink, D. (Eds.) *The Council and the European Council. Stuck on the road to transformational leadership*, Routledge, p. 70; Oberthür, S., Groen, L. (2017), “The European Union and the Paris Agreement: leader, mediator, or bystander?”, *WIREs Climate Change*, Vol. 8 No. 1, pp. 445–446.

складової лідерства. У висновках, вироблених Радою ЄС за підсумками саміту, ЄС задекларував намір скоротити свої викиди ПГ на 25–40% до 2020 р. та на 80–95% до 2050 р. проти рівня 1990 р.⁴⁵, згодом у 2014 р. цей намір, а також цілі скоротити викиди ПГ на 43% в секторах, що охоплюються СТВ ЄС, та на 30% в секторах, що системою не покриваються, у порівнянні з рівнем 2005 р., були зафіксовані у стратегічному плані з енергетики та клімату до 2030 р.⁴⁶.

Станом на момент проведення Конференції ООН з питань клімату (COP 21), Євросоюз вже встиг зарекомендувати себе як успішний «лідіатор», взявши активну участь у підготовці до переговорного процесу в Парижі та обговореннях щодо тексту нової кліматичної угоди, що прийде на зміну Кіотському протоколу після 2020 р. Такі обговорення відбувалися протягом 2015 р., зокрема, в межах Форумів провідних економік світу з питань з енергетики та зміни клімату, зустрічей G20, неформальних міністерських зустрічей, організованих президентом конференції Л. Фабіусом⁴⁷. Можемо вважати, що етап кліматичного лідирування розпочався з успішної демонстрації інструментального лідерства на кліматичному саміті ООН у 2015 р. та триває до нині.

У межах Європейського зеленого курсу⁴⁸, запровадженого в кінці 2019 р.⁴⁹, ЄС вже встиг розробити чималу кількість нормативно-правових актів у сфері пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до них: Кліматичний цільовий план ЄС, Кліматичний закон, Промисловий план Green Deal, Стратегія щодо адаптації до зміни клімату, Кліматична програма “Fit for 55”, План дій ЄС щодо нульового забруднення, Закон про нульовий рівень викидів тощо. Для реалізації амбітних цілей, закладених у перелічених актах⁵⁰, та загалом для сприяння глобальній кліматичній нейтральності ЄС та його держави-члени сформували систему фінансових інструментів: новий «Соціальний кліматичний фонд», «Новий європейський Баухаус», «Горизонт Європа», “INTERREG”, «Сусідство, розвиток і міжнародне співробітництво», “LIFE”, «Міжнародна кліматична ініціатива», Програма “DEAR”, “European City Facility”, «Інструмент Розвитку Співпраці» тощо. Станом на 2022 рік ЄС виділив 5,7 мільярда доларів для фінансування проєктів, покликаних сприяти пом'якшенню та адаптації до змін клімату по всьому світу, посівши 4 місце в рейтинговому списку «зелених» донорів після Японії, яка очолила цей список, Франції та Німеччини⁵¹.

Окрім активізації політики «компенсаційної сили», для стимулювання бажаних трансформаційних перетворень у державах-партнерах ЄС вдається до інструментального, директивного та когнітивного підходів. Так, інструментальний підхід був неодноразово використаний ЄС, зокрема, для встановлення довгострокових цілей політики Східного партнерства, які узгод-

⁴⁵ Council of the European Union. (2009), “European Union Council Conclusions on EU position for the Copenhagen Climate Conference”, Available from: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/envir/110634.pdf (Accessed: 12.11.2023).

⁴⁶ Council of the European Union. (2014), Communication on a policy framework for climate and energy in the period from 2020 to 2030, COM(2014) 15 final/2, Available from: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%205644%202014%20REV%201/EN/pdf> (Accessed: 12.11.2023).

⁴⁷ Presidency of the Council of the European Union (2015), “Major Economies Forum on Energy and Climate”, Available from: <https://www.eu2015lu.eu/en/agenda/2015/07/18-19-info-energie-climat/index.html> (Accessed: 12.11.2023); G20. (2015), “G20 Leaders’ Communique on Antalya summit of 15-16. November 2015”, Available from: <https://www.consilium.europa.eu/media/23729/g20-antalya-leaders-summit-communique.pdf> (Accessed: 12.11.2023); IISD (2015). “Second Informal Climate Ministerial Discusses”, Available from: <https://sdg.iisd.org/news/second-informal-climate-ministerial-discusses-moi-loss-and-damage-adaptation> (Accessed: 12.11.2023).

⁴⁸ Що забезпечує Євросоюзу директивне (зразкове) лідерство на глобальному рівні протягом останніх п’яти років.

⁴⁹ European Commission. (2019), Communication on the European Green Deal, COM(2019) 640 final, Available from: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1&format=PDF (Accessed: 12.11.2023).

⁵⁰ Як-от зменшити викиди ПГ на 55% до 2030 р. та досягти вуглецевої нейтральності в Європейському регіоні до середини нинішнього століття.

⁵¹ Donor Tracker (2021), “EUI: Climate”, Available from: https://donortracker.org/donor_profiles/eu/climate?fbclid=IwAR3XiPtMlv7uKV3RuVW3eDQqAgLMTAP2i8bBS0thistxeP6tKNHqEflu3c (Accessed: 12.11.2023).

жуються з Європейським зеленим курсом⁵², активізації міжнародних зобов'язань щодо виконання цілей Паризької кліматичної угоди – обмеження зростання температури до 1,5°C до 2030 р. та її утримання в межах 2°C до 2100 р. – на зустрічах країн G20, щорічних конференціях ООН зі зміни клімату тощо. Яскравим прикладом застосування директивного та когнітивного підходів є розробка інноваційного механізму, покликаного, з одного боку, сприяти глобальній декарбонізації виробничих процесів, а з іншого боку – унеможливити спроби держав-членів ЄС досягти ефекту структурного домінування в державах, де не передбачені «кліматичні податки» за спалювання викопного палива (інакше кажучи, запобігти так званому «витоку вуглецю»), – механізму транскордонного карбонового коригування імпорту, що почне діяти з 2026 р. Зразкове лідерство особливо яскраво проявилось після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, коли ЄС не тільки не відтермінував виконання планів дій, визначених у межах Європейського зеленого курсу, але й задекларував ще більш амбітні зелені цілі, зокрема, щодо пошквалювання енергетичного переходу, позбавлення залежності від російського викопного палива, сприяння зеленій відбудові України, з-поміж іншого, за допомогою спеціально узгоджених фінансових інструментів⁵³ тощо.

Висновки. Зовнішньополітичне лідирування – феномен, який особливо впродовж останніх тридцяти років привертає увагу дослідників різного профілю, зокрема, фахівців у галузі міжнародних відносин, істориків та політологів. Його сутність зводиться до здатності актора зовнішньої політики, послуговуючись інструментами нормативної сили, налагоджувати конструктивний міждержавний діалог задля мобілізації зусиль учасників цього діалогу у напрямку досягнення спільної мети протягом визначеного періоду часу. Серед основних підходів до формування й стимулювання зовнішньополітичного лідерства – інструментальний, когнітивний, директивний підходи та ін.

Формування зовнішньополітичного лідерства ЄС у сфері запобігання змінам клімату відбувалося протягом не одного десятиліття. Утвердженню ЄС як кліматичного лідера передували етапи, коли об'єднання діяло як «екологічний піонер», активно формуючи власну нормативно-правову базу у сфері охорони довкілля та не маючи намірів поширити свій вплив на розвиток глобальної кліматичної політики (70-ті–90-ті рр. ХХІ століття); як актор із недостатньо сформованою кліматичною свідомістю та нестійкою позицією щодо кліматично нейтрального розвитку (1993–1997 рр.); як «кліматичний піонер» із амбіціями щодо лідирування та неефективною стратегією задоволення таких амбіцій (1997–перша половина 2015 р.). Після успішної демонстрації інструментального лідерства на кліматичному саміті ООН⁵⁴, запуску в кінці 2019-початку 2020 рр. масштабного кліматичного проекту – Європейського зеленого курсу, а особливо після пошквалювання енергетичного переходу у 2022 р., попри усі виклики, зокрема енергетичні, пов'язані із російським вторгненням в Україну (Communication COM(2022) 230 final), сумнівів не викликає той факт, що ЄС сформувався як лідер, який здатен реалізовувати ефективні «зелені» заходи у власному регіоні розташування та водночас задавати тенденції розвитку глобальної екологічної політики у сфері зміни клімату.

References

1. Ali, A J., Wisnieski, J. M. (2009), “Global Domination or Global Leadership: an analytical perspective”, Vol. 4 No. 1, pp. 36–53, Available from: https://www.researchgate.net/publication/256196982_Global_Domination_or_Global_Leadership_an_analytical_perspective (Accessed: 12.11.2023).

⁵² Зокрема, йдеться про ціль держав-учасниць ініціативи щодо досягнення екологічної та кліматичної стійкості в найближчій перспективі. European Commission. (2020), Joint communication on Eastern Partnership policy beyond 2020, JOIN(2020) 7 final, Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020JC0007&from=EN> (Accessed: 12.11.2023).

⁵³ У червні 2023 р. Європейська комісія оприлюднила проект Регламенту про створення окремого спеціального інструменту “Ukraine Facility” для фінансування потреб відбудови України. Інструмент передбачає надання Україні фінансової підтримки в розмірі €50 млрд у період 2024–2027 рр. European Commission. (2023), Proposal for a Regulation on establishing the Ukraine Facility, COM(2023) 338 final, Available from: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-06/COM_2023_338_1_EN_ACT_part1_v6.pdf (Accessed: 12.11.2023).

⁵⁴ Oberthür, S., Groen, L. (2017), “The European Union and the Paris Agreement: leader, mediator, or bystander?”, WIREs Climate Change, Vol. 8 No. 1, pp. 449–450.

2. Commission of the European Communities. (2000), Communication on EU policies and measures to reduce greenhouse gas emissions: towards a European Climate Change Programme (ECCP), COM(2000) 88 final, Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52000DC0088> (Accessed: 12.11.2023).
3. Commission of the European Communities. (2000), Green Paper on greenhouse gas emissions trading within the European Union, COM(2000) 87 final, Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52000DC0088> (Accessed: 12.11.2023).
4. Commission of the European Communities. (2008), Communication on 20 20 by 2020: Europe's climate change opportunity, COM(2008) 30 final, Available from: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0030:FIN:en:PDF> (Accessed: 12.11.2023).
5. Council of the European Union. (2009), European Union Council Conclusions on EU position for the Copenhagen Climate Conference, Available from: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/envir/110634.pdf (Accessed: 12.11.2023).
6. Council of the European Union. (2014), Communication on a policy framework for climate and energy in the period from 2020 to 2030, COM(2014) 15 final/2, Available from: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%205644%202014%20REV%201/EN/pdf> (Accessed: 12.11.2023).
7. Dahl, R. A. (1957), "The concept of power", *Behavioral Science*, Vol. 2 No. 3, pp. 201–215.
8. Donor Tracker (2021), "EUI: Climate", Available from: https://donortracker.org/donor_profiles/eu/climate?fbclid=IwAR3XiPtMlv7uKV3RuVW3eDQqkAgLMTAP2i8bBSOthistxeP6tKNHqEfIu3c (Accessed: 12.11.2023).
9. Dupont, C. & Oberthür, S. (2017), "European Union climate leadership", In: Wurzel, R. K.W., Connelly, J. & Liefferink, D. (Eds.) *The Council and the European Council. Stuck on the road to transformational leadership*, Routledge, pp. 66–79.
10. European Commission. (2019), Communication on the European Green Deal, COM(2019) 640 final, Available from: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1&format=PDF (Accessed: 12.11.2023).
11. European Commission. (2020), Joint communication on Eastern Partnership policy beyond 2020, JOIN(2020) 7 final, Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020JC0007&from=EN> (Accessed: 12.11.2023).
12. European Commission. (2022), Communication on REPowerEU Plan, COM(2022) 230 final, Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A230%3AFIN> (Accessed: 12.11.2023).
13. European Commission. (2023), Proposal for a Regulation on establishing the Ukraine Facility, COM(2023) 338 final, Available from: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-06/COM_2023_338_1_EN_ACT_part1_v6.pdf (Accessed: 12.11.2023).
14. European Communities. (1993), Resolution on a Community programme of policy and action in relation to the environment and sustainable development, *Official Journal of the European Communities*, C 93/C 138 /01. Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:41993X0517> (Accessed: 12.11.2023).
15. European Council. (1990), Declaration of the European Council on the Environmental Imperative, Available from: http://aei.pitt.edu/1401/1/Dublin_june_1990.pdf (Accessed: 12.11.2023).
16. European Parliamentary Research Service (2019), "The Juncker Commission's ten priorities: An end-of-term assessment (PE 637.943)", Available from: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/637943/EPRS_IDA\(2019\)637943_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/637943/EPRS_IDA(2019)637943_EN.pdf) (Accessed: 12.11.2023).
17. European Union. (1994), Council Decision concerning the conclusion of the United Nations Framework Convention on Climate Change, *Official Journal of the European Communities*, 94/69/EC, L 33/11, Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31994D0069> (Accessed: 12.11.2023).
18. European Union. (2003), Directive establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC, 2003/87/EC, L 275/32, *Official Journal of the European Union*, Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32003L0087> (Accessed: 12.11.2023).
19. European Union. (2006), Regulation laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument, 1638/2006, L 310/1, *Official Journal of the European*

Union, Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006R1638> (Accessed: 12.11.2023).

20. G20. (2015), “G20 Leaders’ Communique on Antalya summit of 15-16. November 2015”, Available from: <https://www.consilium.europa.eu/media/23729/g20-antalya-leaders-summit-communicue.pdf> (Accessed: 12.11.2023).

21. Galtung, J. (1973). *The European Community: A Superpower in the Making*. Oslo: Universitetsforlaget, London: George Allen & Unwin Ltd.

22. Grubb, M., Gupta, J. (2000), “Leadership. Theory and methodology”, In: Grubb, M., Gupta, J. (Eds.) *Climate Change and European Leadership*, Kluwer Academic Publishers, pp. 15–24.

23. IISD (2015). “Second Informal Climate Ministerial Discusses”, Available from: <https://sdg.iisd.org/news/second-informal-climate-ministerial-discusses-moi-loss-and-damage-adaptation> (Accessed: 12.11.2023).

24. International Institute for Sustainable Development. (1997), A Reporting Service for Environment and Development Negotiations, *Earth Negotiations Bulletin*, 12 (76), Available from: <http://surl.li/nskqu> (Accessed: 12.11.2023).

25. Maines, R. (1995), “‘Leader’ and ‘Entrepreneur’ in International Negotiations: A Conceptual Analysis”, *European Journal of International Relations*, Vol. 1 No. 1, pp. 87–112.

26. Nye, J. S. (2008). *The Powers to Lead*. Oxford: Oxford University Press.

27. Oberthür, S., Groen, L. (2017), “The European Union and the Paris Agreement: leader, mediator, or bystander?”, *WIREs Climate Change*, Vol. 8 No. 1, pp. 445–452.

28. Parker, Ch., Karlsson, C. (2013), “Leadership and International Cooperation”, In: Rhodes, R. A. W. & Hart, P. (Eds.) *The Oxford Handbook of Political Leadership*, Oxford: Oxford University Press, pp. 580–594.

29. Presidency of the Council of the European Union (2015), “Major Economies Forum on Energy and Climate”, Available from: <https://www.eu2015lu.eu/en/agenda/2015/07/18-19-info-energie-climat/index.html> (Accessed: 12.11.2023).

30. Pustovitovskij, A., Kremer, J.-F. (2011). *Structural power and international relations analysis. Fill your basket, get your preferences*. Bochum: Institut für Entwicklungsforschung und Entwicklungspolitik.

31. Strange, S. (1988). *States and Markets - An Introduction to International Political Economy*. London: Pinter Publishers.

32. Strange, S. (1996). *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.

33. Tobin, P., Torney, D. & Biedenkopf, K. (2023), “EU climate leadership: domestic and global dimensions”, In: Rayner, T., Szulecki, K., Jordan, A. J. & Oberthür, S. (Eds.) *Handbook on European Union Climate Change Policy and Politics*, Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing, pp. 187–200.

34. Underdal, A. (1994), “Leadership Theory: Rediscovering the Arts of Management”, In: Zartman, I. W. (Ed.) *International Multilateral Negotiation: Approaches to the Management of Complexity*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers, pp. 178–197.

35. United Nations (2023), “For a livable climate: Net-zero commitments must be backed by credible action”, Available from: <https://www.un.org/en/climatechange/net-zero-coalition> (Accessed: 12.11.2023).

36. United Nations Environment Programme (2022). “The Closing Window. Climate crisis calls for rapid transformation of societies: Emissions Gap Report 2022”, Available from: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/40874> (Accessed: 12.11.2023).

37. Wurzel, R. K.W, Connelly, J. & Liefferink, D. (2017), “European Union climate leadership”, In: Wurzel, R. K.W., Connelly, J. & Liefferink, D. (Eds.) *The European Union in International Climate Change Politics. Still taking a lead?*, Routledge, pp. 3–19.

38. Young, O. R. (1991), “Political Leadership and Regime Formation: On the Development of Institutions in International Society”, *International Organization*, Vol. 45 No. 3, pp. 281–308.